

Studentmobiliteten under coronapandemin

- en intervjustudie och statistisk uppföljning

Utgiven av Universitetskanslersämbetet

Författare: Anna Lundh, Maria Wikse och Erik Dahl

Rapportnummer: 2021:38

Universitetskanslersämbetet • Hammarbybacken 31 • Box 6024, 121 06 Johanneshov
tfn 08-563 085 00 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Sammanfattning.....	4
Inledning	6
Bakgrund.....	6
Syfte.....	6
Hur har studentmobiliteten sett ut under pandemin?	7
Inresande studenter	7
Utresande studenter.....	13
Metod för intervjustudien.....	16
Hur beskriver lärosätena studentmobiliteten under pandemin? ..	18
Den akuta fasen vårterminen 2020	18
Inresande studenter	20
Utresande studenter.....	28
Erfarenheter och problemområden med relevans för studentmobiliteten.....	32
Från lärosätena: områden som behöver utvecklas och förslag på förbättringar.	35
Framtidsspaning.....	36
Avslutning	40
Lösningssfokus när verksamheten påverkades snabbt	40
Störst effekt på utresande utbytesstudenter.....	41
Lärosätena har tagit emot fler utbytesstudenter än de skickat ut.....	41
Återstarten av den utresande mobiliteten är fortfarande oklar.....	42
Europeiska destinationer har stärkt sin position under pandemin	42
Sverige har fortsatt att vara en attraktiv studiedestination.....	43
Digitaliseringen har slagit igenom	43
Bilaga 1: Deltagarna i intervjustudien	45

Sammanfattning

UKÄ har genomfört en intervjustudie med företrädare för sex lärosäten om deras bild av studentmobiliteten under coronapandemin. Den kvalitativa studien kompletterar den officiella statistiken och tillsammans utgör de underlaget till den sammanfattande analys som avslutar rapporten.

Undersökningen visar att pandemin har haft en stor påverkan på studentmobiliteten och verksamheten vid lärosätena som arbetar med studentmobilitet. Den har genomförts inom ramen för UKÄ:s regeringsuppdrag om att följa upp coronapandemins konsekvenser för verksamheten vid universitet och högskolor.

Utbytesstudenterna påverkades mest

Framför allt är det utbytesstudenternas som har påverkats av pandemin. Antalet utresande utbytesstudenter minskade med 75 procent läsåret 2020/21 jämfört med 2018/19, läsåret innan pandemin påverkade världen. Antalet inresande utbytesstudenter halverades under samma period. Det innebär att utresande svenska utbytesstudenter har påverkades i större utsträckning än inresande utbytesstudenter som skulle komma till svenska lärosäten. Det betyder också att obalansen mellan antalet inresande och antalet utresande utbytesstudenter ökade.

Samtliga lärosäten som ingår i studien tog emot inresande studenter under hela pandemin, med ett tillfälligt uppehåll vid KTH. När de utomeuropeiska utbytesplatserna pausades försökte lärosätena i stället förhandla fram ersättningsplatser i Europa. Den omorientering märks i statistiken. Det senaste läsåret var alla länder utom ett europeiska på topp tolv över länder som tog emot svenska utbytesstudenter.

Freemover-studenterna fortsatte att komma

I motsats till utbytesstudenterna har de inresande freemover-studenterna inte minskat under pandemin, tvärt om märks en viss ökning av antalet.

Lärosätena har genomfört stora förändringar i sin mottagningsverksamhet på grund av pandemin och även genomfört extrainsatser för att stötta de inresande studenterna.

Pandemin har påskyndat den digitala utvecklingen inom flera delar av mobilitetsverksamheten, exempelvis rekryteringen av internationella studenter.

Läget ljusnade något höstterminen 2021

Preliminära uppgifter för registrerade inresande studenter höstterminen 2021 visar en återgång volymmässigt till nivån före pandemin, men för utresande studenter saknas ännu uppgifter. Av de intervjuade lärosätenas beskrivningar och pandemiläget i världen i november 2021 kan vi dock förmoda att pandemin kommer att fortsätta att påverka utresande utbytesstudenter även läsåret 2021/22.

Den 2 december 2021 publicerar SCB och UKÄ ett nytt statistiskt meddelande om den internationella studentmobiliteten i högskolan 2020/21.¹ Redan nu finns uppgifter om utresande och inresande studenter till och med läsåret 2020/21 i UKÄ:s statistikdatabas Högskolan i siffror.²

¹ På SCB:s webbplats, <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/utbildning-och-forskning/hogskolevasende/internationell-studentmobilitet-i-hogskolan/>

² På UKÄ:s webbplats, <https://www.uka.se/statistik--analys/hogskolan-i-siffror.html>

Inledning

UKÄ fick i juli 2020 ett regeringsuppdrag om coronapandemins påverkan på högskolans verksamhet. Uppdraget handlar om att följa upp konsekvenserna för högskolans verksamhet med anledning av beslut och insatser som vidtagits med anledning av pandemin. Uppdraget ska genomföras i dialog med universitet och högskolor. Syftet är att kunna följa resultaten av insatserna och dra lärdom av effekterna på högre utbildning och forskning på både kort och lång sikt.³ Den här rapporten om studentmobiliteten under pandemin är framtagen inom ramen för detta regeringsuppdrag.

Bakgrund

Ett av de första områdena som påverkades av coronaviruset var resandet. Med det följde effekter på studentmobiliteten, som en följd av att oro och rädsla spred sig över världen och att länder stängde sina gränser. Lärosäten i Sverige, liksom internationellt, var tvungna att snabbt hantera radikalt förändrade förutsättningar för studentmobiliteten.

Genom den officiella statistiken kan vi i efterhand se vad som hände, vilka effekterna blev på antalet inresande studenter och utresande studenter och på olika destination. Statistiken för läsåret 2019/20 visar endast en liten inverkan på studentmobiliteten på grund av att pandemins stora påverkan inleddes i mitten av vårterminen 2020.

Förändringarna i världen syns betydligt tydligare i statistiken för läsåret 2020/21. Det finns också preliminära uppgifter om inresande studenter höstterminen 2021. De visar att det totala antalet inresande återigen ligger på samma nivå som före pandemin. Vi har ännu ingen statistik om utresande studenter höstterminen 2021.

Syfte

Syftet med att intervjua ett urval av lärosäten om studentmobiliteten under pandemin är att komplettera den officiella statistiken med en kvalitativ undersökning som ökar förståelsen av det som hänt, vad som finns bakom ”siffrorna”. De sex lärosätenas erfarenheter kan förhoppningsvis därutöver även bidra till utveckling och en bättre beredskap inför framtiden.

³ Ändringsregleringsbrev för Universitetskanslersämbeten, 2020-10-01.

Hur har studentmobiliteten sett ut under pandemin?

I det här kapitlet beskriver vi utvecklingen av den internationella studentmobiliteten vid de svenska lärosätena, med särskilt fokus på läsåren 2018/19–2020/21. Vi presenterar även preliminära uppgifter för inresande studenter höstterminen 2021.⁴

Mer detaljerade uppgifter presenteras i det statistiskt meddelande om den internationella studentmobiliteten i högskolan 2020/21 som SCB och UKÄ publicerar den 2 december 2021.⁵ Redan nu finns uppgifter om utresande och inresande studenter till och med läsåret 2020/21 i UKÄ:s statistikdatabas Högskolan i siffror.⁶

Inresande studenter

Gruppen inresande studenter består av *utbytesstudenter* som deltar i ett utbytesprogram vid svenska universitet och högskolor samt studenter som anordnar sina studier i Sverige på egen hand, så kallade *freemover-studenter*. Inresande freemover-studenter som kommer från länder utanför EU/EES och Schweiz betalar sedan hösten 2011 anmälnings- och studieavgift för sina studier i Sverige. Därför delas freemover-studenter in i *betalande* och *icke-betalande* freemover-studenter.

Störst påverkan på inresande utbytesstudenter

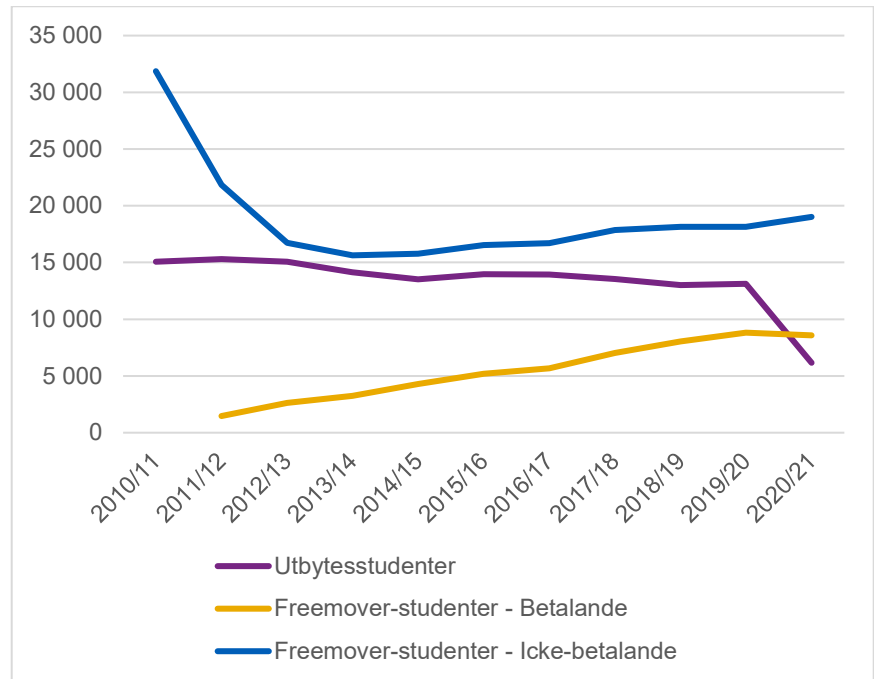
Det har skett en stor minskning av inresande utbytesstudenter läsåret 2020/21 jämfört med 2018/19, läsåret som föregick pandemin. Antalet minskade med 47 procent, från 13 000 studenter till 6 200.

⁴ En utökad diskussion om de preliminära siffrorna för höstterminen 2021 finns i UKÄ:s rapport *Färre svenska studenter men fler inresande studenter i högskolan hösten 2021*, Reg. nr. 52-511-21.

⁵ På SCB:s webbplats, <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/utbildning-och-forskning/hogskolevasende/internationell-studentmobilitet-i-hogskolan/>

⁶ På UKÄ:s webbplats, <https://www.uka.se/statistik--analys/hogskolan-i-siffror>

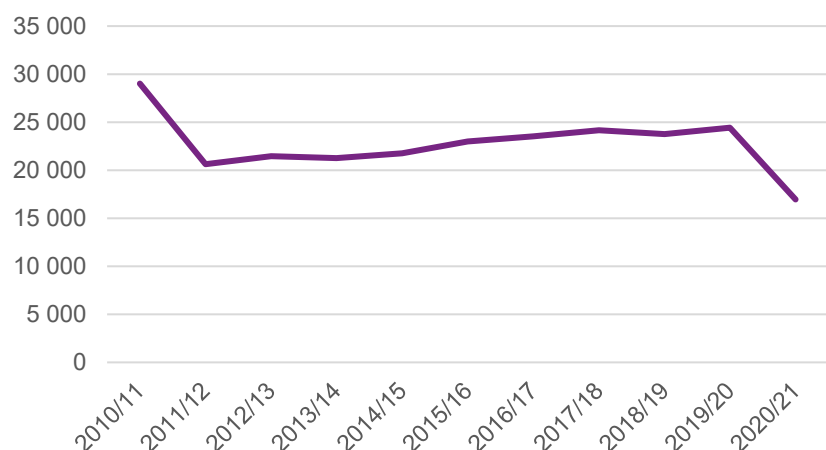
Figur 1. Antal inresande studenter per studentkategori, läsåren 2010/11–2020/21.

Totalt registrerades 27 000 inresande freemover-studenter 2020/21. Antalet freemover-studenter som inte betalar studieavgift har fortsatt att öka även under pandemin. Det har också antalet betalande freemover-studenter jämfört med 2018/19. Däremot har antalet betalande freemover-studenter minskat något jämfört med 2019/20, och därmed bryts den ökande trenden som funnits under hela den senaste tioårsperioden.

Samtidigt har antalet inresande nybörjare minskat från 23 800 studenter läsåret 2018/19 till 17 000 studenter 2020/21. De utgjorde 18 procent av det totala antalet nybörjarstudenter 2020/21. Det är en betydligt lägre andel än tidigare läsår. De senaste sex läsåren har inresande utgjort mer än 25 procent av nybörjarna i högskolan.

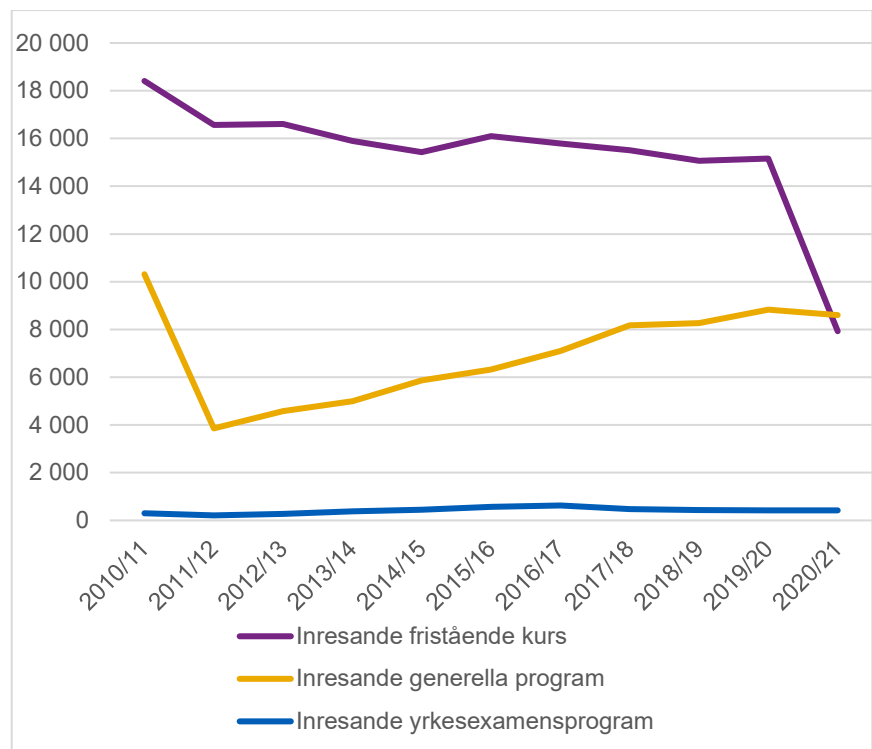
Figur 2. Antalet inresande högskolenybörjare under perioden 2010/11–2020/21.

Efter att Sverige i juli 2011 infört studieavgifter för studenter från länder utanför EU/EES och Schweiz minskade antalet inresande nybörjare. Sedan dess har andelen inresande studenter i högskolan ökat successivt fram till 2019/20.

Flest inresande nybörjare läste under läsåret 2020/21 på generella program. Jämfört med 2018/19 ökade antalet från 8 200 till 8 600 inresande nybörjare. Fristående kurser har tidigare attraherat störst antal inresande nybörjare, men antalet har nästan halverats 2020/21 jämfört med 2018/19, från 15 000 till 7 900 inresande nybörjare. Förklaringen till minskningen ligger i att utbytesstudenter främst läser fristående kurser, och den gruppen inresande studenter minskade betydligt 2020/21.

Figur 3. Antalet inresande högskolenybörjare efter studieform under läsåren 2010/11–2020/21.

Preferenserna för olika studieformer skiljer sig mellan inresande nybörjare och svenska högskolenybörjare. Tydligast syns det bland studenter på yrkesexamensprogram. Endast 400 inresande högskolenybörjare valde att läsa på ett yrkesexamensprogram 2020/21 jämfört med 32 000 svenska högskolenybörjare. På generella program utgjorde de inresande 30 procent av alla högskolenybörjare 2020/21.

Kraftig nedgång av inresande utbytesstudenter från länder utanför Europa

Antalet inresande utbytesstudenter till Sverige minskade läsåret 2020/21 jämfört med 2018/19. Det gäller för alla de tolv länder som före

pandemin sände flest utbytesstudenter till Sverige. Störst var nedgången för länder utanför Europa. Antalet utbytesstudenter från Kina, USA och Singapore minskade med mellan 89 och 95 procent.

Tabell 1. Inresande utbytesstudenter. De tolv länder som skickade flest utbytesstudenter läsåret 2018/19 har tagits med.

Land	2018/19	2019/20	2020/21	Förändring 2018/19 2020/21 (antal)	Förändring 2018/19 2020/21 (andel)
Tyskland	2 100	2 141	1 414	-686	-33 %
Frankrike	1 529	1 497	1 347	-182	-12 %
Kina	802	766	86	-716	-89 %
Spanien	758	784	523	-235	-31 %
USA	683	606	61	-622	-91 %
Nederländerna	671	690	135	-536	-80 %
Italien	641	700	458	-183	-29 %
Singapore	440	499	21	-419	-95 %
Storbritannien	417	391	155	-262	-63 %
Australien	359	377	55	-304	-85 %
Kanada	347	338	8	-339	-98 %
Österrike	336	353	189	-147	-44 %

Från Tyskland minskade antalet inresande utbytesstudenter med cirka 700 studenter mellan läsåren 2018/19 och 2020/21. Men landet skickade fortfarande flest utbytesstudenter, cirka 1 400, följt av Frankrike med 1 300 utbytesstudenter.

Lsåret 2020/21 var inget av de icke-europeiska länder längre bland de tolv största. I stället hade de ersatts av Schweiz, Belgien, Finland, Tjeckien och Danmark. Dessa länder skickade också färre utbytesstudenter 2020/21 jämfört med 2018/19, men minskningen var mindre än för de icke-europeiska länderna.

Tittar vi i stället på inresande freemover-studenter ser vi inte samma kraftiga nedgångar som för utbytesstudenterna. I stället kom fler freemover-studenter från vissa länder, som Kina, Tyskland, Pakistan och Italien, 2020/21 jämfört med 2018/19.

Tabell 2. Inresande freemover-studenter (betalande och icke-betalande). De tolv länder som flest freemover-studenter kom från läsåret 2018/19 har tagits med.

Land	2018/19	2019/20	2020/21	Förändring 2018/19 2020/21 (antal)	Förändring 2018/19 2020/21 (andel)
Okänt	6 131	6 236	7 245	1 114	18%
Finland	2 273	2 156	2 021	-252	-11%
Indien	2 094	2 270	2 111	17	1%
Kina	1 727	1 856	2 003	276	16%
Tyskland	1 488	1 546	1 704	216	15%
Bangladesh	861	1 031	728	-133	-15%
Pakistan	833	1 020	991	158	19%
Iran	638	656	596	-42	-7%
Grekland	627	607	605	-22	-4%
USA	550	518	501	-49	-9%
Spanien	486	516	539	53	11%
Italien	439	504	543	104	24%

Till skillnad från statistiken för utbytesstudenterna kan man för freemover-studenterna inte utläsa några större olikheter mellan länder inom och utom Europa. Läsåret 2020/21 är samma tolv länder störst som läsåret 2018/19.

För en relativt stor andel av gruppen freemover-studenter är utreselandet okänt. Anledningen är att studenter från EU har rätt att studera i Sverige utan uppehållstillstånd. Det innebär att antalet freemover-studenter från EU är underskattat, eftersom en stor andel av studenterna från de länderna redovisas med okänt utreseland. Detta påverkar främst gruppen icke-betalande freemover-studenter. Mellan 5 700 och 6 500 studenter inom den gruppen har okänt land varje läsår.

En annan orsak till att information om land saknas kan vara att studenten enbart läser på distans och kanske inte ens befinner sig i Sverige. Av de freemover-studenter som saknade uppgift om land 2019/20 var det ungefär en tredjedel som enbart läste på distans.

Preliminärt fler inresande studenter hösten 2021

Vi har preliminära uppgifter om registrerade studenter hösten 2021 där även inresande studenter ingår. Jämfört med höstterminen 2020 är det på en övergripande nivå endast marginella förändringar i antalet studenter som läser på högskolan, som fortfarande är drygt 375 000. Nedbrutet på svenska studenter och inresande studenter ser vi däremot stora skillnader.

Antalet svenska studenter har minskat med 8 200 studenter jämfört med höstterminen 2020, vilket motsvarar en minskning med 2 procent.

Minskningen av antalet svenska studenter ska ses i relation till att rekordmånga svenska studenter sökte sig till högskolan under höstterminen 2020 och att antalet svenska studenter vid högskolan är fortsatt stort.

Tabell 3. Registrerade studenter per hösttermin 2019–2021 (preliminära siffror).

	Hösten 2019	Hösten 2020	Hösten 2021	Förändring 2020 2021 (antal)	Förändring 2020 2021 (andel)
Svenska studenter	331 300	364 000	355 800	-8 200	-2 %
Inresande studenter	19 200	11 400	19 700	8 300	73 %
Totalt	350 500	375 400	375 600	200	0 %

Pandemin kom, genom dess restriktioner och andra konsekvenser, att resultera i en stor minskning av antalet inresande studenter under läsåret 2020/21. I de preliminära siffrorna för höstterminen 2021 kan vi se en ökning från höstterminen 2020 med 8 300 studenter till 19 700 inresande studenter. Ökningen motsvarar 73 procent och gör att det totala antalet inresande studenter nu ligger på samma nivå som före pandemin.

Antalet inresande nybörjare har återhämtat sig efter pandemin enligt de preliminära uppgifterna

Hösten 2021 registrerades 1 400 fler nybörjare i högskolan än höstterminen 2020 enligt de preliminära uppgifterna. Inresande studenter stod för hela denna ökning och de kompenserar dessutom för en minskning av antalet svenska studenter.

Tabell 4. Högskolenybörjare per hösttermin 2019–2021 (preliminära siffror).

	Hösten 2019	Hösten 2020	Hösten 2021	Förändring 2020 2021 (antal)	Förändring 2020 2021 (andel)
Svenska nybörjare	53 900	63 500	56 800	-6 700	-10 %
Inresande nybörjare	17 200	8 700	16 800	8 100	93 %
Totalt	71 100	72 200	73 600	1 400	2 %

Antalet inresande nybörjare ökade med 8 100 studenter till 16 800 höstterminen 2021. Även här motsvarar ökningen av antalet inresande nybörjare i stort sett minskningen i antalet som vi såg höstterminen 2020. Man kan se det som att en ”normalisering” av studentflödet har skett höstterminen 2021.

De preliminära uppgifterna kommer förmodligen att skilja sig något från de definitiva uppgifterna, som publiceras senare. Bland annat kan det i gruppen svenska studenter förekomma inresande studenter som inte har identifierats som inresande. De definitiva uppgifterna genomgår en manuell granskning där det ingår att identifiera, justera och kategorisera om de inresande studenter som finns i gruppen svenska studenter. De senaste höstterminerna har de definitiva uppgifterna legat 2–3 procent högre än de preliminära uppgifterna för respektive termin.

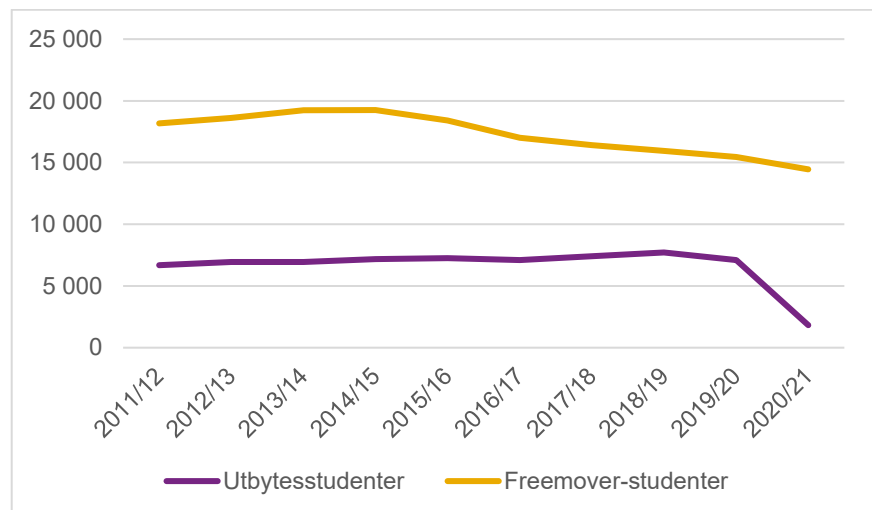
Utresande studenter

Precis som för inresande studenter delas utresande studenter upp i två grupper: *Utbytesstudenter* är studenter som deltar i ett utbytesprogram vid svenska universitet och högskolor. *Freemover-studenter* är de som anordnat sina egna utlandsstudier.

Uppgifterna i det här avsnittet sträcker sig fram till och med läsåret 2020/21. Några preliminära siffror för utresande studenter under höstterminerna finns inte.

Antalet utresande utbytesstudenter gick kraftigt ner det senaste läsåret, från 7 700 läsåret 2018/19 till 1 800 läsåret 2020/21. Det är en minskning med 5 900 studenter eller 77 procent.

Figur 4. Antal utresande studenter, fördelat på studentkategori, läsåren 2011/12–2020/21.

Antalet utresande freemover-studenter har minskat sedan läsåret 2014/15 och minskade även det senaste läsåret, med drygt 1 000 studenter. Det är svårt att avgöra hur stor del av minskningen som beror på pandemin. Precis som för inresande studenter har antalet utresande freemover-studenter inte påverkats lika mycket som antalet utbytesstudenter under coronapandemin.

Anledningen till att ingen stor effekt av pandemin syns för läsåret 2019/20 kan vara att många studenter avbröt sina utbyten och åkte hem

mitt i terminen, vilket inte registrerades i statistiken. Det är möjligt att en del av de studenter som kategoriseras som utresande utbytesstudenter under 2019/20 och 2020/21 har bedrivit sina studier hemma i Sverige på grund av till exempel reserestriktioner.

Färre utresande studenter till länder utanför Europa

I tabell 5 visas de tolv mottagarländer för utresande utbytesstudenter som var störst läsåret 2018/19. De mottagarländer som sett den största minskningen av utbytesstudenter från Sverige är främst länder utanför Europa. Antalet utbytesstudenter som åkte till USA har minskat mest. Läsåret 2018/19 reste cirka 700 utbytesstudenter dit medan endast 32 utbytesstudenter reste dit 2020/21. Andra länder som har tagit emot långt färre utbytesstudenter från Sverige jämfört med före pandemin är Singapore, Australien och Kina.

Tabell 5. Utresande utbytesstudenter per mottagarland. De tolv länder som tog emot flest utbytesstudenter från Sverige läsåret 2018/19 har tagits med.

Land	2018/19	2019/20	2020/21	Förändring 2018/19 2020/21 (antal)	Förändring 2018/19 2020/21 (andel)
USA	702	630	32	-670	-95 %
Storbritannien	597	496	152	-445	-75 %
Australien	516	465	20	-496	-96 %
Kina	515	373	22	-493	-96 %
Frankrike	494	491	269	-225	-46 %
Kanada	442	419	22	-420	-95 %
Singapore	436	424	11	-425	-97 %
Spanien	409	399	154	-255	-62 %
Nederländerna	391	374	80	-311	-80 %
Tyskland	339	258	134	-205	-60 %
Italien	334	316	167	-167	-50 %
Japan	278	281	39	-239	-86 %

Lsåret 2020/21 var inga av de icke-europeiska länderna längre bland de tolv största mottagarländerna. I stället hade de ersatts av bland annat Schweiz och Portugal. Sydkorea, på plats 7, är det enda land utanför Europa som ingår bland topp tolv. De nya länderna på listan har också tagit emot färre utbytesstudenter jämfört med 2018/19, men minskningen är inte lika stor som för de icke-europeiska länderna som tidigare var populära.

Inom Europa har Storbritannien sett den största minskningen av antalet utbytesstudenter från Sverige, från nästan 600 mottagna utbytesstudenter 2018/19 till drygt 150 läsåret 2020/21. Störst minskning procentuellt inom Europa stod Nederländerna för med en minskning på 80 procent.

Före pandemin var Storbritannien det största mottagarlandet för svenska utbytesstudenter inom Europa. Läsåret 2020/21 gick Frankrike, Italien och Spanien om och blev större. Förutom pandemin kan även Brexit ha bidragit till ett minskat antal utresande utbytesstudenter till Storbritannien.

Metod för intervjustudien

Med den här intervjustudien vill vi ta reda på mer om hur coronapandemin har påverkat studentmobiliteten. Sex lärosäten ingår i studien. Urvalet gjordes baserat på en jämförelse av studentmobiliteten vid landets lärosäten som utgår från statistikuppgifter för studentmobiliteten läsåret 2019/20 och på att en bredd av lärosäten skulle ingå i studien.⁷

Vi har intervjuat följande sex lärosäten:

- Lunds universitet
- Uppsala universitet
- Umeå universitet
- Kungl. Tekniska högskolan (KTH)
- Stiftelsen Högskolan i Jönköping
- Högskolan i Dalarna

Intervjuerna genomfördes 7–25 oktober 2021. Intervjupersonerna identifierade vi dels via kontaktlistan till universitetens nätverk för strategisk internationalisering, dels genom information om mobilitetsansvariga på lärosätenas webbplatser. Alla som vi kontaktade ställde sig positiva till att ingå i studien. Inför intervjuerna mejlade vi information om intervjuupplägg och UKÄ:s regeringsuppdrag till de personer som skulle delta (i bilaga 1 finns en deltagarlista).

Intervjuerna var semi-strukturerade. Situationen under tidsperioden vårterminen 2020–höstterminen 2021 var i fokus.

Eftersom intervjustudien har ett dubbelt syfte - dels att komplettera statistiken med kvalitativ data, dels att bidra till en bättre beredskap inför framtiden - har vi efterfrågat lärosätenas erfarenheter och förslag på sådant som de anser kan leda till förbättringar för studentmobiliteten. Tanken är att intervjupersonerna, som är väl insatta i mobilitetsområdet, med sina reflektioner över utvecklingen på kort och lite längre sikt även kan bidra till diskussionen om vad som kommer att hända när pandemin är över.

De fem frågeområden som vi identifierade som mest relevanta för studien är:

- Inresande studenter
- Utresande studenter

⁷ Statistiskt meddelande om internationell studentmobilitet i högskolan 2019/20. SCB, UF 20 SM 2003.

- Erfarenheter och problemområden med relevans för studentmobiliteten
- Områden som behöver utvecklas och förslag på förbättringar
- Framtidsspaning

Vi har haft samråd med bland annat SFS och Utbildningsdepartementet under planeringen av intervjustudien.

De intervjuade vid lärosätena fick alla samma inledningsfråga: ”Hur har pandemin påverkat studentmobiliteten hos er?”. Denna öppna fråga erbjöd lärosätena tillfälle att berätta om det som varit betydelsefullt för just dem. Vi ställde följdfrågor och såg till att de fem frågeområdena täcktes in vid varje intervju. Upplägget innebär dock att lärosätena under intervjuerna fördjupade sig olika mycket inom frågeområdena och, till exempel, att en del gav fler konkreta exempel än andra. Det senare märks i tabellen med särskilda åtgärder som lärosätena vidtagit för inresande studenter och ska inte tolkas som en helhetsbild av de aktiviteter och åtgärder lärosätena har genomfört.

Lärosätena gavs tillfälle att korrigera felaktigheter i minnesanteckningarna från intervjuerna och att komplettera med ytterligare uppgifter. Minnesanteckningarna sammanfattas i kapitlet ”Hur beskriver lärosätena studentmobiliteten under pandemin?”. De utgör, tillsammans med den nationella statistiken om studentmobiliteten, underlaget för den analys som avslutar rapporten.

Hur beskriver lärosätena studentmobiliteten under pandemin?

I det här kapitlet presenterar vi ett sammandrag av de sex genomförda lärosätesintervjuerna om studentmobiliteten under pandemin. Kapitlet inleds med en beskrivning av situationen vårterminen 2020, den akuta fasen. Därefter presenteras informationen från intervjuerna strukturerad enligt de fem frågeområdena:

- Inresande studenter
- Utresande studenter
- Erfarenheter och problemområden med relevans för studentmobiliteten
- Områden som behöver utvecklas och förslag på förbättringar
- Framtidspaning

Sammandraget är gjort med hjälp av minnesanteckningar från intervjuerna. Anteckningar har lärosätesrepresentanterna kvalitetssäkrat genom att läsa, korrigera och även vid behov göra tillägg till. De utgör ett rikt material om hur lärosätena agerade kring studentmobiliteten och vad som hände vårterminen 2020–höstterminen 2021 och sammandraget är inte heltäckande.

Den akuta fasen vårterminen 2020

Flera av de intervjuade talar om olika faser av pandemin där vårterminen 2020 beskrivs som den akuta fasen.

Lärosätesrepresentanternas beskrivningar av vårterminen 2020 ger intrycket att oförutsägbarhet, flexibilitet och snabb problemlösning blev det normala i en verksamhet som normalt har långa ställtider. Betydligt mer kommunikation och informationsinsatser än vanligt krävdes av de internationella kontoren (eller liknande funktioner) i ett läge då mycket var osäkert. Frågor kom från såväl inresta studenter som de som planerade att åka ut. Frågor kom också från andra delar av lärosätets organisation som behövde stöd i sin hantering av studentmobiliteten. I stort sett alla de intervjuade lärosätena berättade att internationella partneruniversitet hörde av sig med frågor, skickade enkäter och undrade vilka planer det svenska lärosätet hade för undervisning, resor, karantän etcetera.

Lärosätena var eniga om att information och kommunikation var mycket viktigt redan från början av krisen. Ett lärosäte menade att pandemin och dess effekter på mobiliteten länge var en kommunikationsfråga

innan den faktiska påverkan gav utslag på studentmobiliteten. För dem som arbetade med mobilitetsfrågor var omvärldsbevakningen intensiv för att försöka ta reda på vad som hände och för att kunna svara på alla frågor från studenter och lärosätets andra verksamheter. Flera lärosäten berättade också om svårigheter att få tydliga svar och riktlinjer nationellt och internationellt för hur man skulle agera.

Alla intervjuade lärosäten berättade att de höll i gång studentmobiliteten, såväl den utresande som den inresande, under vårterminen 2020, men för några var detta inte en självklarhet. Ett par intervjupersoner berättade att halvvägs in på vårterminen 2020 höjdes röster vid deras lärosäten om att stoppa studentutbytena. Internationella kontoret (eller motsvarande funktion för studentmobiliteten) förespråkade inte det och inget av lärosätena stängde heller utbytesverksamheten under det första läsåret.

Intervjuerna beskriver en mycket stor arbetsinsats vid de internationella kontoren och liknande funktioner. Arbetsinsatserna fortsatte även efter den akuta fasen att vara omfattande, men då med bättre förutsättningar och en större vana att hantera osäkerheten.

Olika ageranden angående inresande studenter

Initialt trodde få att pandemin skulle hålla i sig så länge, men snart blev just oförutsägbarheten ett kännetecknande särdrag för pandemin. Framförallt i början, men även senare, krävde arbetet med studentmobilitet och studentrekrytering ett stort mått av flexibilitet och samarbetsvilja från alla inblandade. Lärosätena gav flera exempel från arbetet med partneruniversiteten och inresande studenter.

Vissa partneruniversitet kallade snabbt hem sina studenter från Sverige – Singapore chartrade till exempel ett plan för att flyga hem sina studenter. Umeå universitet berättade att några studenter snabbt åkte hem och lämnade sina studentrum och sina saker i Umeå, övertygade om att de snart skulle komma tillbaka. I stället fick universitetet packa ihop och skicka sakerna till studenterna när pandemin fortsatte.

Det förekom också att partneruniversitet ville att det svenska lärosätet skulle dra tillbaka studieplatserna så att deras studenter därigenom skulle tvingas åka hem. Ett exempel på det var när ett av de amerikanska partneruniversiteten vårterminen 2020 ville ha hjälp att ta hem sina studenter för att undvika risken att bli stämd. Det svenska lärosätet var mycket noga i sin kommunikation om situationen med de berörda studenterna och med universitetet och hänvisade till det svenska regelverket som inte tillåter att utbytesstudenter som antagits av lärosätet avvisas, såvida det inte handlar om ett avskiljande.

Studenter hade rest ut – och många kom tillbaka

En del svenska studenter som hade åkt ut i början av vårterminen 2020 valde att komma tillbaka till Sverige när coronasmittan blev tydlig i mottagarländerna. Det gällde till exempel Italien och Österrike. De flesta studenter som återvände kunde slutföra sina kurser digitalt, menade lärosätena. För dem som reste hem till Sverige och fortsatte att studera vid lärosäten i helt andra tidszoner kunde det innebära en del praktiska problem. Att CSN bedömde situationen som ett undantagsfall och tillät studenterna att behålla sina studiemedel, trots att de studerade digitalt på distans, använde ett par lärosäten som ett positivt exempel på myndigheters agerande under pandemin.

När tydliga nationella regler fanns uppskattades det mycket av lärosätena, som till exempel inom programmet Minor Field Studies (MFS). Där finns inskrivet i regelverket att studenter inte kan resa till ett land eller landområde dit UD avråder från resa. Ett lärosäte berättade att under en kort period, innan UD:s reseavrådan började gälla, åkte några studenter ut på MFS-stipendier, mot lärosätets inrådan, och ville sedan ha hjälp att ta sig hem i förtid.

Flera av lärosätena berättade också att ledningen uppmanade institutionerna och lärarna att vara generösa och hålla öppet för sen antagning till kurser för de studenter som åkte hem i förtid. Det innebar enligt lärosätena ett stort merarbete. En del hemvändande studenter som kom tillbaka långt in på vårterminen 2020 hade svårt att komma in på kurser. Lärosätenas inställning var senare under pandemin inte fullt så generös mot de studenter som rest ut mot lärosätets inrådan och återvänt i förtid.

Lärosätena berättade att de arbetade mycket med att göra det möjligt för de utresande studenterna att flytta utresan till en annan termin eller att erbjuda utbyte vid ett annat universitet än det ursprungliga, som inte längre tog emot. Det arbetet fortsatte även efter att den akuta fasen var över.

Inresande studenter

Tyngdpunkten i de flesta av intervjuerna kom att ligga på sådant som rör inresande studenter. Inresande studenter utgörs av tre kategorier studenter: freemover-studenter som betalar studieavgift⁸, freemover-studenter som inte betalar studieavgift och utbytesstudenter som kommer inom lärosätenas avtal med partneruniversitet. EU-programmet

⁸ Den 1 juli 2011 infördes anmälnings- och studieavgifter för studier på grundnivå och avancerad nivå för studenter från länder utanför EU/EES och Schweiz som inte deltar i utbytesprogram. Lärosätena är skyldiga att ta en studieavgift som täcker den fulla kostnaden för utbildningen inklusive administrativa kostnader.

Erasmus+ är störst bland utbytesprogrammen, men många inresande studenter kommer även inom bilateral avtal mellan svenska och utländska lärosäten.

Lärosätena berättade om förändringar i antalet inresande studenter utifrån de tre studentkategorierna, sin mottagningsverksamhet, särskilda utmaningar under pandemin och särskilda insatser för inresande studenters hälsa och välmående. Vi ställde även frågor om den internationella marknadsföringen och studentrekryteringen under pandemin och om hur lärosätena har hanterat återbetalning av studieavgifter.

Några av lärosätena sa att man oftast inte talar om freemover-studenter utan om avgiftsskyldiga studenter eftersom det är svårt att veta vilka som är inresande icke avgiftsskyldiga studenter. Flera lärosäten berättade också att de under pandemin har haft svårt att ha full kunskap om vilka inresande studenter som anlämt till lärosätet, vilka som stannat kvar enligt plan och vilka som rest hem och fortsatt sina studier på distans eller avbrutit studierna.

Fler betalande studenter än förväntat

Generellt förväntade sig de intervjuade lärosätena en stor nedgång i antalet inresande studenter under pandemin. Flera kommenterade i intervjuerna att minskningen inte blev så stor som förväntad, eller att de till och med hade sett en överraskande ökning av betalande studenter eller av inresande programstudenter. Några exempel från lärosätena följer här.

- För Uppsala universitet avstannade initialt den ökning universitetet sett sedan 2011 i antalet inresande studenter som läser program, men höstterminen 2021 ökade återigen antalet betalande studenter som började på internationella kandidat- och masterprogram.
- Fler freemover studenter än tidigare har kommit till Lunds universitet under pandemin. Man har också noterat att en högre andel av icke-betalande freemover studenter har tackat ja till en utbildningsplats än ett vanligt år.
- Högskolan Dalarna tog emot fler betalande studenter höstterminen 2021 än höstterminen 2020, vilken i sin tur visade en ökning jämfört med höstterminen 2019. De har också haft studenter som fortsatt sina studier längre än planerat på grund av reserestriktioner.

Stiftelsen Högskolan i Jönköping är det enda lärosätet som uppger att det har tagit emot färre betalande studenter under pandemin, ungefär 30 procent färre än vanligt, vilket företrädarna menade ändå var en mindre minskning än förväntat.

Vi frågade lärosätesföreträdarna vad som kan vara skälen till att så många freemover-studenter trots allt har velat studera i Sverige under pandemin. De menade att Sverige har varit ett relativt ”öppet samhälle” jämfört med många andra länder och att Sverige har ett ”starkt varumärke”. Även att den kulturella dimensionen är en viktig komponent i utbildningen (och att studenterna därför vill vara på plats) kan ha påverkat. Avståndet från hemlandet kan också ha varit en faktor – att studenter i orostider hellre reser till länder på närmare håll för att det är lättare att ta sig hem därifrån om det blir problem. Andra förslag var att Brexit, och de nya, högre studieavgifterna för studenter från EU som studerar i Storbritannien, kan ha lett till att fler studenter i stället sökt sig till Sverige.

För andra studenter kan coronahanteringen i Sverige tvärtom ha påverkat deras val negativt. Ett lärosäte menade att påverkan har varit negativ i delar av Asien, inklusive Kina, och särskilt bland yngre studenter och deras föräldrar. Men, ett annat lärosäte hade inte sett den nedgång i antalet betalande kinesiska studenter som det hade förväntat sig.

Färre utbytesstudenter kom

Där minskningen över lag har varit tydlig är bland utbytesstudenterna. Alla intervjuade lärosäten har erfarit en nedgång i antalet inresande utbytesstudenter. För flera handlade det om en halvering av antalet under pandemin.

Flera partneruniversitet stoppade utbytena och kallade hem sina studenter mitt under vårterminen 2020. Flera av lärosätena har sagt att de inresande studenterna som åkte hem medan terminen pågick har haft möjlighet att avsluta sina kurser på distans. Partneruniversitet i till exempel Italien, Singapore och USA tillät senare inte sina studenter att åka på utbyte till Sverige.

KTH är det enda av de lärosäten som vi har intervjuat som under en period ställde in alla utbyten för både in- och utresande studenter. Det skedde vårterminen 2021 och berodde på flera saker. Ett skäl till att utbytesverksamheten ställdes in var att KTH följde UD:s reseavrådan och kom fram till att studentutbyte inte kan anses vara en nödvändig resa. Ett annat, tungt vägande, skäl var att det under de två föregående terminerna hade blivit väldigt trassligt för många studenter. Premisserna för studierna ändrades hela tiden och många inresta studenter ”satt instängda på studentrum och mådde inte bra”. Även för flera utresande studenter hade det varit besvärligt. En del av dem som kom tillbaka sent under terminen hade svårt att komma in på kurser som de kunde läsa. Utbytena skulle därför enligt beslutet återupptas när läget blev stabilare.

Många särskilda insatser för inresande studenter

Det är normalt sett långa ledtider för både utbytesprogram och rekrytering av internationella studenter. Men under pandemin fick lärosätena skapa anpassningsbara processer med samarbeten över avdelningar och enheter, ge utökad centralt stöd till institutionerna och kraftigt öka sin kommunikation till studenterna. Flera lärosäten sa i intervjuerna att de försökte ge varje student individuell service, sätta ”studenten i centrum”, för att i möjligaste mån kunna genomföra utbyten och stödja inresande studenter.

När vi frågade lärosätesföreträdarna om särskilda insatser för inresande studenter fick vi många exempel. Hur mycket och vad lärosätet hade gjort varierade. I några fall tog lärosätet upp sitt samarbete med studentkåren och gav även exempel på kåraktiviteter som var riktade till inresande studenter.

Avgiftslättnader

Flera av lärosätena tog i intervjuerna upp de avgiftsskyldiga studenternas ekonomiska situation, och deras svårigheter att betala studieavgiften (och i tid). Många studenter har förlorat möjligheten till extrajobb under pandemin och även det ekonomiska stödet hemifrån på grund av arbetslösheten som följt i pandemins spår.

De studieavgiftsskyldiga studenterna gick samman hösten 2020 och skrev ett öppet brev till lärosätena och andra myndigheter om att få avgiftslättnader. De ansåg att utbildningen – i och med omställningen till distansundervisning – inte levde upp till det den marknadsförts som när de ansökt och betalat och krävde därför en avgiftssänkning. De flesta av de intervjuade lärosätena hanterade situationen framför allt genom att försöka hitta extra medel och genom kommunikation.

Vid exempelvis Uppsala universitetet beslutade rektor om ett antal stipendier (motsvarande 2,5 miljoner kronor) som avgiftsstudenterna kunde ansöka om. Dessutom bemötte universitetet studenternas argument och redogjorde i studenttidningar och annan kommunikation för skälen bakom att avgiften inte kunde sättas ner. Att några strategiska partners i andra länder gick ut med en sänkning av avgiften blev en kommunikationsutmaning för universitetet.

Lunds universitet frågade en av sina stora donatorer om en riktad donation och fick ett positivt svar. De medlen användes till kontaktstipendier som inresande studenter kunde ansöka om för att betala sina merkostnader. Universitetet delade även ut så kallade ”hardshipstipendier” som användes till att sätta ner studieavgiften för avgiftsskyldiga studenter på plats i Lund.

Andra lärosäten har saknat tillräckliga resurser för att agera på liknande sätt eller har ansett sig inte haft det juridiska utrymmet att möta behoven på grund av regelverket för hur lärosätets anslag får användas.

Exempel på aktiviteter och initiativ

Vi har samlat aktiviteter och initiativ som lärosätena berättade om i tre tabeller. De är på intet sätt uttömmande, men visar ändå på bredden och uppfinningsrikedomen i lärosätenas hantering av pandemin.

Tabellen visar sådant som lärosätena, oftast deras mobilitetsansvariga funktioner, utöver den vanliga verksamheten riktad till studenter på utbyten och freemover-studenter (betalande och icke-betalande) har genomfört under pandemin. Vissa aktiviteter är reguljär verksamhet och genomförs regelbundet, men som har behövt göras på ett annat sätt, oftast digitalt i stället för i fysisk form, under pandemin. En del aktiviteter har blivit bättre i digital form än på det sätt de gjordes innan pandemin, menar flera av lärosätena, och kan komma att permanentas.

Tabell 6. Exempel på extra insatser för studenternas hälsa, studier och ekonomi som lärosätena har genomfört på ett nytt sätt under pandemin.

Insatser för studenternas hälsa, studier och ekonomi	Lärosäte
Transporterat de nyanlända studenterna till nyckelhämtning i hyrda bussar för att inte belasta kollektivtrafiken.	Lunds universitet, Uppsala universitet
Ordnat och betalat för karantänsarrangemang för vissa utbytesstudenter. (tidsbegränsat)	Lunds universitet
Köpt covidtester till nyanlända studenter i självkarantän.	Lunds universitet
Ordnat covidtestning via smittskyddsläkaren för att utbytesstudenter skulle kunna resa hem. (tidsbegränsat)	Umeå universitet
Arrangerat så att en viss vårdcentral tog emot inresande studenter för vaccinering.	Lunds universitet, Uppsala universitet, Umeå universitet
Fortsatt att erbjuda Studenthälsans KBT- och ACT-baserade samtalsgrupper kring stress, självkänsla och livshantering ("Doing what matters"), men digitalt i stället.	Stiftelsen Högskolan i Jönköping
Genomfört aktiviteten "Walk n Talk with JU Counselling" där studenter promenerat och samtalat med varandra, kurator och vägledare.	Stiftelsen Högskolan i Jönköping
Lagt ut mer information på engelska på Studenthälsans webbsida.	Umeå universitet, Uppsala universitet
Ordnat stipendier för avgiftsskyldiga studenter.	Lunds universitet, Uppsala universitet
Beslutat om generösare regler för anstånd och/eller återbetalning av avgifter under pandemin.	Högskolan Dalarna, Uppsala universitet
Haft generösare regler för antagning till kurser för studenter som tvingades avbryta utbytet och resa hem vårterminen 2020	Lunds universitet, KTH

Tabell 7. Exempel på extra insatser inom kommunikationsområdet som lärosätena har genomfört under pandemin.

Kommunikationsinsatser	Lärosäte
Gett ut ett nyhetsbrev på engelska till inresande studenter som även innehållit information om coronarestriktionerna.	Högskolan Dalarna, KTH, Uppsala universitet
Utvecklat informationen på engelska på lärosätets webbplats.	Högskolan Dalarna, Uppsala universitet
Anordnat speed-networking för inresande studenter under introduktionsveckan.	Stiftelsen Högskolan i Jönköping
Skapat en Q&A [frågor och svar] för de vanligaste frågorna från internationella studenter.	Stiftelsen Högskolan i Jönköping
Erbjudit en zoom drop-in kl. 12-13 varje dag för blivande inresande studenter.	Stiftelsen Högskolan i Jönköping
Erbjudit veckovisa avstämningar med en mentor på ett utbildningsprogram, för återkoppling om den digitala undervisningen.	Högskolan Dalarna

Tabell 8. Exempel på aktiviteter som lärosätena har genomfört på ett annat sätt än vanligt under pandemin.

Omställda aktiviteter	Lärosäte
Erbjudit digitala seminarier i studieteknik.	KTH
Erbjudit digitala seminarier för karriärvägledning.	KTH
Inbjudit alla antagna programstudenter att pröva på interaktiviteten i nätbaserad undervisning inför terminsstart.	Högskolan Dalarna
Erbjudit digital "pre-arrival", information om vad studenten kan förvänta sig av utbildningen, lärosätet och staden.	Stiftelsen Högskolan i Jönköping, Uppsala universitet
Arrangerat en mestadels digital "arrival week".	Lunds universitet, Uppsala universitet,
Spelat in filmer på engelska och på svenska med engelsk text på temana "How to live a more meaningful life", "Prokrastinering", "Stress" och "Work, play and love at JU". (Studenthälsan)	Stiftelsen Högskolan i Jönköping
Haft digitalt marknadsföringsevent för internationella studenter.	KTH

Studentkårens extra insatser

Utöver aktiviteterna och insatserna i tabellerna berättade lärosätena om vilken stor utmaning pandemirestriktionerna har inneburit för studentkårens utåtriktade sociala verksamhet. Det gäller även aktiviteterna för inresande studenter. Ett par exempel på särskilda arrangemang som har genomförts är:

- Studentkåren THS vid KTH ordnade en rad utomhusaktiviteter och digitala aktiviteter för inresande studenter. De arrangerade till exempel extra aktiviteter vid jul, så som en vandring i Stockholm för att se julbelysningen, glöggmingel och en digital tävling i att bygga pepparkakshus. THS samarbetade också med ett företag för att få fram

fler samtalstider som ett komplement till Studenthälsan. KTH anslog extra medel till kåren under pandemin.

- Inom Umeå universitets buddyprogram, som leds av en student, gick det inledningsvis hösten 2020 att genomföra utflykter där grupper av inresande och svenska studenter kunde träffas och göra saker tillsammans. Större delen av pandemin har programmet dock varit digitalt, vilket har inneburit en extra stor utmaning.

Några av lärosätena poängterade i intervjuerna vikten av aktiviteter med fysiska träffarna, att det är det de inresande studenterna vill ha, och att digitala aktiviteter inte helt kan ersätta aktiviteter där man ses ansikte mot ansikte.

Anstånd och återbetalade studieavgifter blev vanligare

Samtliga sex lärosäten återbetalade fler studieavgifter under pandemin än under ett "normalår". Flera av lärosätesföreträdarna ansåg att deras lärosäte hade varit generösare i sina bedömningar under pandemin än annars. Det varierade mellan lärosätena vilka regler som de hade tillämpat och om de hade haft särskilda regler under pandemin.

Lunds universitet brukar återbetala studieavgifter fram till tre veckor in på terminen och det har gällt även under pandemin. År 2020 betalades dubbelt så många studieavgifter tillbaka, omkring 130 jämfört med 50-60 ett vanligt år.

Umeå universitet återbetalade omkring 20 studieavgifter höstterminen 2020, men omkring 120 vardera vårterminen 2020 och vårterminen 2021.

Högskolan Dalarna ändrade sina återbetalningsregler under pandemin så att studenten kunde söka återbetalning upp till tre veckor in på terminen med rätt till full återbetalning. Tidigare och återigen från vårterminen 2022 är regeln att om studenten påbörjat sina studier går det inte att ansöka om återbetalning. Högskolan kommer även att införa en administrationsavgift.

Några av lärosätesföreträdarna nämnde att en del inresande studenter velat skjuta på sina studier. Stiftelsen Högskolan i Jönköping sa till exempel att de fick många anståndsansökningar under pandemin och har behandlat ansökningarna generöst. Studenternas skäl för att begära anstånd har varit till exempel covid-19, familjeproblem, logistikproblem och rädsla att resa under pandemin. Vid lärosätet innebär ett beviljat anstånd att studenten har en garanterad plats ett år senare. De flesta som tvekade att komma höstterminen 2020 började enligt lärosätet ett år senare. Vid International Office tror man att den garanterade platsen är

ett viktigt skäl till att så många studenter inte valde ett annat lärosäte utan kom till just Jönköping när det blev lättare att resa.

Utmaningar för den beskrivande statistiken

Den officiella statistiken som visar studentmobiliteten under läsåret 2019/2020 bygger på uppgifter från de studieadministrativa system som lärosätena använder. Eftersom pandemin fick genomslag i mars 2020 hade många in- och utresande studenter redan registrerats i systemet. Vårt intryck från intervjuerna är att under andra halvan av vårterminen 2020, när mycket hände och arbetsbelastningen var extremt hög inom de delar av verksamheten som hanterade studentutbyten och inresande freemover-studenter, saknade flera lärosäten full kontroll över vilka studenter som studerade var. Möjligheterna att studera på distans bidrog till den oklara bilden.

Osäkerheten i vad den officiella statistiken egentligen säger om studentmobiliteten under vårterminen 2020 gör att det kan vara klokt att vara försiktig i vissa tolkningar av den. Många studenter som åkte ut fullföljde inte sina utlandsvistelser utan åkte hem under terminen. En del av studenterna fortsatte sina studier vid det svenska lärosätet, eller det utländska lärosätet, på distans om möjligheten fanns. Ett lärosäte menade att uthyrningen av studentbostäder ger ett bättre underlag för att uppskatta antalet inresande studenter som varit på plats än andra sätt som används.

Ett par lärosäten nämnde att det är svårt för lärosätet att ta fram uppgifter om freemover-studenter som totalgrupp. Uppgifter om betalande freemover-studenter har man, men inte uppgifter om icke-betalande freemover-studenter eftersom till exempel studenter från EU-länder söker i den ordinarie ansökningsomgången och nationalitet inte får registreras. Det gör till exempel att det inte går att veta vilket europeiskt land (EU/EES och Schweiz) freemover-studenterna kommer från eller hur många de är på lärosätet.

Ett lärosäte framförde att redovisningen i den officiella statistiken av antalet inresande student som enbart läser på distans är problematisk. Den gruppen studenter är svår att koppla till situationen i verkligheten, menade företrädaren, eftersom en student kan vara fysiskt lokaliserad på lärosätets campusort likaväl som var som helst i världen. Om personen inte behöver uppehållstillstånd för att vistas i Sverige går det inte att veta om den är på plats i Sverige eller läser på distans.⁹

⁹ Information om inresande studenter som enbart läser på distans finns i Statistiskt meddelande om internationell studentmobilitet i högskolan 2019/20, UF 20 SM 2003.

På väg mot ett normalläge under höstterminen 2021

Alla intervjuade lärosäten utom KTH, som av flera skäl pausade sin utbytesverksamhet under vårterminen 2021, har tagit emot inresande studenter under hela pandemin. Undervisningen började återgå till campus under höstterminen 2021, även om en del kurser som inresande studenter läste fortsatte att ges på distans.

Vårt intryck är att i oktober 2021, då vi intervjuade lärosätena, hade studentmobiliteten sakta börjat återgå till ett ” normalt ” läge, främst vad gäller inresande studenter. Lärosätenas bild var att studenter fortfarande ville komma till Sverige, såväl betalande studenter som icke-betalande freemover-studenter och utbytesstudenter.

Men flera effekter av pandemin kvarstod höstterminen 2021, som till exempel att en del av de utomeuropeiska avtalen fortfarande var pausade och en del länders gränser var stängda, vilket gjorde att inresande studenter från dessa länder och lärosäten inte kom som tidigare planerat. Fortfarande var situationen också oförutsägbar och det krävdes ett stort mått av flexibilitet i mobilitetsverksamheten, enligt lärosätena.

Ytterligare exempel på kvarstående effekter var att utbytesavtalen mellan lärosäten i USA och Sverige var i obalans. Studenter från USA kom till Sverige, men ambassaden i Stockholm behandlade inte visumansökningar, så få svenska utbytesstudenter kunde åka till USA. Ett lärosäte menade att det också fanns en obalans i studentutbytet inom Europauniversitetsinitiativet eftersom Sverige har många kurser på engelska, vilket inte är lika vanligt på kontinenten.

Annat som hade kvarstående negativ effekt på den inresande studentmobiliteten höstterminen 2021 var till exempel fortsatta problem med en del svenska ambassaders och Migrationsverkets hantering av antagna studenters visumansökningar och ansökningar om uppehållstillstånd.

Även reserestriktioner som kvarstod i delar av världen, den allvarliga pandemisituationen i Asien (framför allt i Sydostasien) och pandemieffekter i Kina hade inneburit pausade utbytesavtal och färre inresande freemover-studenter från en del länder.

Utresande studenter

Intervjuerna handlade främst om utresande studenter som åker för att studera inom avtal som lärosätena slutit med andra lärosäten inom Erasmus+, Nordplus och andra program samt bilaterala avtal med andra lärosäten. Utresande freemover-studenter är en grupp som lärosätena inte hanterar i sin verksamhet eftersom de studenterna ordnar sina utlandsstudier på egen hand.

Sådant som lärosätena tog upp under intervjuerna som rörde utresande studenter gällde främst pandemins konsekvenser för utbytesverksamheten på en övergripande nivå, arbetet med att hitta ersättningsplatser och hur UD:s reseavrådan och Kammarkollegiets ändring av försäkringsvillkoren hade påverkat verksamheten.

Färre studenter har rest ut på utbyten

Vår sammantagna bild från intervjuerna med lärosätetsföreträdarna är att de svenska studenterna vill resa ut i världen, och ville resa ut även mitt under pandemin. I praktiken har dock långt färre utbytesstudenter åkt ut sedan vårterminen 2020 jämfört med före pandemin. Det uppgav alla sex lärosätena.

Lärosätena gav flera förklaringar till att antalet utresande studenter har minskat under pandemin.

- Mottagarländer stängde sina gränser, t.ex. Australien, som är en populär destination bland svenska studenter.
- Den amerikanska ambassaden i Stockholm slutade att handlägga visumansökningar för studier.
- Partneruniversitet stoppade utbytena, särskilt gällde detta utomeuropeiska partners.

De internationella kontoren (eller motsvarande funktioner) verkar ha gjort sitt bästa för att under pandemin förhandla fram ersättningsplatser, främst vid europeiska partneruniversitetet, eller erbjuda flytt av mobilitetsperioden. Ett par av lärosätena nämnde att balansen mellan inresande och utresande studenter inom utbytesavtalen blev mindre viktig för partners när alla försökte hitta lösningar på indragna utbytesplatser.

Ett par lärosäten tog upp ytterligare en anledning till att färre studenter reste ut. Den var att UD:s reseavrådan som beslutades 14 mars 2020, ledde till att MFS-stipendierna (Minor Field Studies) stoppades direkt på grund av programmets regelverk.

Enligt lärosätena har de studenter som inte velat eller haft möjlighet att ta sina utbytesplatser i anspråk oftast kunnat skjuta på utresan en eller två terminer, byta destination eller söka om utan de vanliga konsekvenserna av en ”återlämnad” utbytesplats. Lärosätena bedömer att de flesta som har velat resa ut på ett utbyte har erbjudits en möjlighet till det, om än till en annan destination. I vissa fall krävde bytet av destination snabba beslut av studenterna för att inte missa en möjlighet. Till exempel berättar ansvariga från Stiftelsen Högskolan i Jönköping om ett byte från Australien till Portugal som en student fick ett dygns betänketid att bestämma sig för.

UD:s reseavrådan hade stor betydelse

Vid alla intervjuer nämnde lärosätesrepresentanterna den stora betydelsen av UD:s avrådan från icke-nödvändiga resor för hur lärosätet hanterade sina utresande studenter.^{10 11} Man lutade sig mot UD:s avrådan och fattade inte egna beslut om vilka länder som studenterna kunde eller inte kunde åka till.

UD:s avrådan nämnde dock inte studier, vilket gav upphov till diskussion och olika tolkningar vid lärosätena. Frågan var om utbytesstudier kunde anses vara nödvändiga resor. Uppsala universitet resonerade till exempel att om studier utomlands var nödvändiga skulle alla universitetets studenter vara tvungna att åka, och så är det inte.

En annan fråga som har varit föremål för diskussion är om ett lärosäte har rätt att stoppa en student från att ta sin utbytesplats i anspråk. Lärosätenas jurister har gett olika svar på den frågan. Som tidigare nämnts höll de flesta lärosäten studentmobiliteten öppet under pandemin. Det fanns dock destinationer som lärosäten avrådde sina studenter från att åka till. En del studenter åkte ändå i väg, trots lärosätets avrådan.

UD:s reseavrådan påverkade även indirekt lärosätenas beslut om utresande studenter eftersom den ligger till grund för villkoren i Kammarkollegiets försäkring för utresande utbytesstudenter.¹² Nästan alla lärosäten tog upp problem, både i processen och i innehållet, som gällde ändringen av försäkringsvillkoren som Kammarkollegiet ville göra mitt under pandemin. Kammarkollegiet meddelade i oktober 2020 att nya villkor skulle gälla från januari 2021. De nya villkoren skulle innebära stora förändringar jämfört med gällande villkor. Exempelvis skulle en student som åkte till ett land där UD avrådde från icke-nödvändiga resor till en viss region i landet (till exempel Turkiet) inte omfattas av försäkringen. De nya villkoren skulle omfatta även studenter som redan åkt ut på sina utbytesperioder. Efter flera turer beslutade Kammarkollegiet i maj 2021 om nya, något modifierade villkorsförändringar jämfört med de som ursprungligen aviserades. De nya villkoren trädde i kraft 1 juli 2021, vilket innebar att lärosätena kunde förbereda sina utresande studenter på förändringen.

Högskoleförordningen (1 kap. 11 b §) ställer krav på lärosätet att försäkra sina studenter via Kammarkollegiet. Lärosätena menade att de

¹⁰ UD:s avrådan från icke-nödvändiga resor till alla världens länder infördes den 14 mars 2020 till följd av coronapandemin. Allt eftersom läget förbättrats har UD hävt avrådan från resor till en rad länder, framför allt inom Europa. Den 1 oktober 2021 hävdes den pandemirelaterade avrådan för resterande länder. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/09/ud-lyfter-den-pandemirelaterade-reseavradan/>

¹¹ UD skriver på sin webbsida: ”UD kan avråda från *icke nödvändiga resor*, vilket innebär turist- och besöksresor; från *alla resor*, vilket även inkluderar arbetsresor och alla andra resor.” <https://www.regeringen.se/uds-reseinformation/vad-innebar-avradan/>

¹² Mer information om reseförsäkringen ”Student UT” finns på Kammarkollegiets webbsida, <https://www.kammarkollegiet.se/vara-tjanster/forsakring-och-riskhantering/hitta-forsakringsprodukt/personforsakringar/studier/utresande-utbytesstudenter-student-ut>

inte kunde teckna alternativa försäkringar för sina utbytesstudenter på grund av detta.

Vilket ansvar har lärosätet, och studenten?

Ett par lärosäten reflekterade under intervjun över studentmobiliteten utifrån ett etiskt, och juridiskt, perspektiv: Vilket ansvar har lärosätena om de tar in studenter från länder med stor smittspridning till Sverige? Eller om de skickar ut studenter till sådana länder? Vilket ansvar har studenten som mot lärosätets inrådan åkte till ett land utan coronafall när Sverige hade en hög smittspridning?

Utbytena fortsatte men till delvis andra destinationer

Trots att UD avrådde från icke-nödvändiga resor till många länder, gränser hade stängts, partneruniversitet hade pausat avtal, ville studenter resa ut på utbyten, och lärosätena fortsatte att leta nya platser under 2020. Främst kontaktade lärosätena partneruniversitet i Europa för att försöka förhandla fram fler platser. Intervjupersoner kommenterade att under en längre tid har studenter velat resa längre bort eller till destinationer som är svåra att ta sig till på egen hand, men under pandemin fick Europa ett uppsving. Ett lärosäte sa också att ett mindre antal utbyten omvandlats till digitala utbyten.

Alla utresande studenter ville dock inte ta sin plats i anspråk eller kunde ändå inte komma iväg som planerat höstterminen 2020 och vårterminen 2021. Dessutom fattade KTH beslutet att av flera skäl pausa sina utbyten vårterminen 2021. Det handlade bland annat om att det under de två föregående terminerna varit röriga med utresande studenter och i förtid återvändande studenter och tolkningen av UD:s reserestriktioner. Sammantaget bidrog detta till att betydligt färre utbytesstudenter än vanligt har rest ut från de intervjuade lärosätena under pandemin.

Återstarten höstterminen 2021

Lärosätena rapporterade att intresset bland studenterna fortfarande är stort för att åka på längre utbytesvistelser, att det kanske till och med finns ett uppdämt intresse som kommer att ge fler sökande till de tillgängliga utbytesplatserna framöver. Vi fick intrycket att lärosätena anser att få studenter har berövats sin chans att åka på en utbytesvistelse på grund av pandemin.

En del programutbildningar har ett ”mobilitetsfönster” under vissa terminer. Det är en period då det passar bra att studenten reser ut för att studera vid ett lärosäte i ett annat land eller göra praktik på en utländsk arbetsplats. Om ett sådant fönster har passerat för en student under pandemin blir det förmodligen svårt att resa ut. Så kan det vara för studenter på till exempel yrkesexamensprogram. För studenter inom till

exempel humaniora och samhällsvetenskap är tidpunkten att resa på ett utbyte under utbildningen mer flexibel, menade en lärosätesföreträdare.

Fortfarande står dock inte världen öppen för de svenska utbytesstudenterna på samma sätt som före pandemin. Sådant som försvårade för de studenter som ville resa på utbyte höstterminen 2021 var till exempel:

- att visumhandläggningen vid den amerikanska ambassaden i Stockholm inte hade återupptagits
- att Australien hösten 2021 började öppna för inresande studenter, men att det i första hand verkar handla om betalande studenter och att utbytesstudenter förmodligen kommer att få vänta längre
- att partneruniversitet i Nordamerika (en del), Singapore, Kina och Nya Zeeland med flera länder ännu inte hade öppnat för studentutbyten.

Flera lärosäten berättade att de utvecklat informationen till utresande utbytesstudenter under pandemin. Mer har blivit digitalt samtidigt som studentambassadörer kommer att vara viktiga även fortsättningsvis. Ett lärosäte tog upp att de behöver arbeta mer för att nå ut till de studenter som inte ser utbytesvistelser som en självklar del av sin studietid.

Erfarenheter och problemområden med relevans för studentmobiliteten

UKÄ frågade också efter lärosätenas erfarenheter och efter problemområden med relevans för studentmobiliteten. Vi frågade vad som fungerat bättre eller sämre än förväntat under pandemin och om några områden hade varit särskilt problematiska.

En majoritet av de intervjuade lärosätena efterfrågade en bättre samordning mellan myndigheter och att få vara delaktiga i andra myndigheters processer som påverkar mobilitetsverksamheten eller studenterna som deltar i mobilitet. För samtliga sex lärosäten har pandemin visat en påtaglig brist på samhällsinformation på engelska. De önskade mer information på engelska från sådana aktörer i samhället som påverkar de inresande studenternas vardag, inklusive hälsovården. De menade att detta även skulle vara till nytta för andra grupper i Sverige som inte talar svenska.

Alla tog upp att verksamheten utvecklats av de utmaningar som man mött. Ibland har det handlat om utveckling som varit planerad eller påbörjats och som snabbats på, andra gånger om behov av utveckling som inte tidigare identifierats.

Nationell samordning saknades

Genomgående i intervjuerna berättade företrädarna från de internationella kontoren (eller motsvarande funktioner) om en stor

arbetsbörda och svårigheter att planera. Samtidigt som studenter sökte besked och information var situationen i ständig förändring. Lärosätena lade mycket tid på att försöka ta reda på vad som gällde, på omvärldsbevakning och på att informera.

Lärosätena har i intervjuerna tagit upp frågan om brister i den nationella samordningen av sådant som rör studentmobiliteten i vid bemärkelse, både vad gäller åtgärder och information under pandemin. De nämnde hur bristande koordinering mellan myndigheter som på olika sätt påverkar studentmobiliteten, så som UD, Migrationsverket, Utbildningsdepartementet och Kammarkollegiet skapade stor osäkerhet hos studenterna och merarbete för lärosätena under en period då arbetsbelastningen redan var mycket hög. Ett lärosäte gjorde en jämförelser med hur andra länder hanterat lärosätenas problem under pandemin, till exempel genom att hjälpa till att få hem studenter från utbytesdestinationer och att ge utökat uppehållstillstånd till studenter som inte kunde resa hem.

Andra exempel på samordningsproblem som lärosätesföreträdarna tog upp var olika tolkningar av UD:s reseavrådan, både mellan lärosätena och av andra myndigheter. De flesta av lärosätena nämnde Kammarkollegiets process när myndigheten med kort framförhållning skulle ändra försäkringsvillkoren för studentförsäkringen som exempel på ett samordningsproblem. Lärosätena hade velat ha en dialog om alla förändringar som skulle göras, och i god tid innan beslutet skulle fattas, för att undvika svårhanterade konsekvenser (läs mer om försäkringen i avsnittet om utresande studenter).

Under pandemin genomfördes regelbundna möten i syfte att förbättra koordineringen av relevanta myndigheter och hitta lösningar på problem som uppkommit, de så kallade fredagsmötena där representanter från Svenska institutet, UD, Justitiedepartementet, Utbildningsdepartementet, Migrationsverket, och andra berörda myndigheter samt representanter för lärosätena (genom SUHF) deltog. De lärosätesföreträdare som nämnde ”fredagsmötena” hade olika åsikter om nyttan av dem.

Avsaknad av information på engelska och problem för dem som inte har personnummer

Flera lärosäten lyfte bristen på information på engelska från svenska myndigheter, hälsovården och regionala trafikbolag som ett problem som blev påtagligt och större under pandemin. De beskriver de extra insatser som krävdes inom deras verksamhet för att ge oroliga studenter korrekt information på engelska om allt från vad svenska covid-rekommendationer innebar till vilka regler som gällde i kollektivtrafiken med anledning av pandemin. Särskilt besvärligt menade de att det var att information om symptom, provtagning och vaccinering endast fanns på svenska på 1177.se dit vården och myndigheter hänvisade och att personnummer krävdes för att använda flera av tjänsterna inom 1177.se.

Lärosätena berättade om olika lösningar som de tagit fram för att ordna vaccinering eller covidtester för inresande studenter som saknade personnummer. I flera fall fick de stöd av regionen och smittskyddsläkaren, i andra fall använde de sig av avtal med privata aktörer.

Omställningen till den nya situationen tog tid för vissa myndigheter

Lärosätesföreträdarna berättade att utomeuropeiska freemover-studenter, eller programstudenter, som behövt söka visum och uppehållstillstånd för studier hade stött på problem som varit specifika för pandemin. Vissa svenska ambassader tog inte emot besökare eller hade få tider för besök, och studenterna erbjöds inte alternativa arrangemang, som att i stället lämna biometrisk data på ett annat lands ambassad eller när de anlände till Sverige.

Inledningsvis, innan Migrationsverket ändrade praxis, hade studenterna också svårigheter att få uppehållstillstånd eller förlängt uppehållstillstånd, när campusundervisningen ställdes om till distansundervisning på grund av regeringens beslut i mitten av mars 2020. Även när Migrationsverkets praxis ändrades så att det räckte med 50 procent campusundervisning för uppehållstillstånd fanns en oro hos studenter eftersom lärosätena inte kunde garantera omfattningen. Först efter ett år ändrade Migrationsverket praxis så att det räckte att lärosätet *planerade* att undervisa minst 50 procent på campus. Flera lärosäten sa också att Migrationsverkets handläggning av ansökningarna har tagit extra lång tid – det kunde ta fyra–fem månader att få uppehållstillstånd under pandemin. De flesta, men inte alla, studenter hann dock komma till terminsstart. Några lärosäten berättade hur de ändrat regler för återbetalning av studieavgiften under pandemin för att underlätta för studenter som oroade sig över uppehållstillstånd.

Ett annat exempel som lärosätena angav på sådant som hade skapat extra arbete för verksamheten och oro hos studenter var UHR:s hantering av ansökningar om force majeure för avbrott i utbytesperioden inom Erasmus+. Det var till exempel otydligt vilka underlag som krävdes.

Såväl för få som för många lediga studentbostäder

På olika sätt har lärosätena behövt hantera problem med studentbostäder. I Uppsala hade universitetet 1 800 förbokade lägenheter för inresande studenter. När färre studenter dök upp tog universitetet kostnaden för de outnyttjade boendena under uppsägningstiden, tre månader. En del av de lediga bostäderna kunde i stället utbytesstudenter som återvände i förtid ta över. I Lund blev det bostadsbrist när alltför få studenter reste ut under pandemin jämfört med en vanlig termin.

Verksamhetsutveckling vid lärosätena

De lärosäten som har en decentraliserad organisation för studentutbyten upplevde att pandemin krävde att det centrala internationella kontoret tog ett större ansvar för informationsspridning, riktlinjer och stöd. Vid flera lärosäten talade man om vikten av att inte ”arbeta i stuprör”. Många av företrädarna sa också att pandemin inte enbart varit mycket arbetskrävande, utan också verksamhetsutvecklande. Inte minst har digitala verktyg börjat användas mer och olika samarbeten har ökat, exempelvis mellan internationella kontor, studenthälsan och studentkåren.

Lärosätena uppgav att utvecklingen av digitala verktyg har varit positiv både vad gäller marknadsföringen inom studentrekrytering och servicen till såväl utresande som inresande studenter. Vid Stiftelsen Högskolan i Jönköping fann man att både blivande och antagna inresande studenter var bättre förberedda vid de individuella digitala mötena än vid de tidigare fysiska mötena. Företrädarna menade att man också lättare kan fånga upp individuella frågor i de digitala mötena, och fler studenter har möjlighet att delta. Flera av lärosätena kommer att fortsätta med vissa typer av digitala möten och hybridvarianter av andra, när det passar bättre.

En extra utmaning för en gränsregion

För Lunds universitet, som verkar i en gränsregion där Sverige och Danmark vanligtvis är väl integrerade, har coronapandemin och gränsstängningarna ställt till problem. Till exempel kunde internationella studenter som saknade personnummer inte följa med på studiebesök till Danmark, även om de vaccinerat sig i Sverige, eftersom de inte kunnat få ett vaccinationsbevis.

Från lärosätena: områden som behöver utvecklas och förslag på förbättringar

UKÄ frågade också lärosätena om de identifierat några områden som de anser behöver utvecklas mot bakgrund av pandemin och om de i så fall hade några förslag på hur området kunde utvecklas.

Önskemål om bättre samordning och tydligare ansvarsfördelning

Flera förslag på områden som lärosätetsföreträdarna ansåg behöver förbättras handlade om bättre koordinering nationellt, tydligare regelverk och tydligare ansvarsfördelning mellan myndigheterna. Flera ville se en bättre dialog mellan myndigheter och lärosäten så att lärosätets perspektiv inte försvinner. De önskade också att UHR tar ett större

nationellt ansvar inom Erasmus+ i kristider. Ett lärosäte efterfrågade ett nationellt system för registrering av betalande studenter. Under den här rubriken kan även lärosätenas önskemål om mer information på engelska från myndigheter, hälsovården och till exempel trafikbolag sorteras in.

Önskemål om tydligare regelverk

Lärosätena önskade förtydliganden av regelverk, till exempel huruvida UD:s avrådan från icke-nödvändiga resor gäller studentutbyten, och tolkningen av vissa försäkrings- och ansvarsfrågor. Flera lärosäten har bitt sina juridiska avdelningar att tolka regelverk, ibland med olika resultat. Exempel på frågor som aktualiserats av pandemin och undersökts vid lärosätena är:

- Kan ett lärosäte stoppa en student från att resa ut även om studenten antagits av ett partneruniversitet?
- Vem ansvarar för en utresande student som har åkt trots att den rekommenderats av lärosätet att inte resa?
- Om Kammarkollegiets försäkring inte gäller av olika skäl, hur kan studenten som ska resa ut, eller redan är ute på sitt utbyte, försäkras?
- Kan avgiftsmedel användas för att finansiera till exempel extra service vid en kris eller för att skapa stipendier för studenter som hamnat in en ekonomisk krissituation?

Önskemål om att få använda anslaget till extraordinära åtgärder

När några av lärosätena ville hjälpa sina inresande studenter genom särskilda ekonomiska och andra insatser, så som stipendier och aktiviteter och service av olika slag, insåg de att reglerna för exempelvis stipendiefonder och för hur lärosätets anslag får användas hindrade dem. Några av företrädarna menade att en kris kräver extraordinära insatser och sådana kräver resurser. Några lärosäten kunde hitta medel till ett begränsat antal stipendier för nedsättning av studieavgifter på andra sätt, men det gällde inte alla. Flera av lärosätetsföreträdarna skulle vilja se en större flexibilitet i hur medel och anslag får disponeras under en kris.

Framtidsspaning

Vi inbjöd lärosätetsföreträdarna att försöka blicka framåt ett år respektive fem–sju år som ett komplement till samtalet om vad som hänt de senaste tre terminerna och innevarande höst. Tanken var att intervjupersonerna, som är väl insatta i mobilitetsområdet, med sina reflektioner om den tänkbara utvecklingen på kort och lite längre sikt skulle kunna bidra till diskussionen om vad som kommer att hända när pandemin är över och öka beredskapen inför framtiden. Frågan vi ställde var: ”Hur tror ni att studentmobiliteten kommer att ser ut om ett år och fem–sju år framåt i tiden?”. I det här kapitlet sammanfattar vi det lärosätetsföreträdarna tog

upp som svar på frågan spaningar. En del av det de ser som möjligt, eller troligt, i framtiden har en koppling till sådant som blivit tydligt under pandemin. Annat som de tog upp drivs framför allt av utvecklingen inom andra områden.

Längre studentutbyten fortsätter att vara populära

Flera av lärosätesföreträdarna menade att det fortfarande kommer att vara populärt att åka på studentutbyte om fem till sju år, men då handlar det om längre vistelser. En längre vistelse långt från Sverige går att väga mot hållbar utveckling. Det kan handla om personlig utveckling, att utmana sig själv och åka till exempelvis Costa Rica för en termins studier i stället för att åka dit på en semesterresa. Ett par lärosäten menade att en del studenter kommer att helt avstå från fysisk mobilitet på grund av miljöaspekten, trots att det inom Erasmus+ går att resa med tåg till destinationen. Ett par lärosäten menade att de behöver jobba mer med hur fysisk mobilitet är försvarbart utifrån hållbar utveckling.

Några lärosäten menade däremot att hållbar utveckling inte är en särskild viktig fråga för deras studenter och därför inte påverkar deras vilja att åka på studentutbyte eller deras val av destinationer.

En annan spaning var att trots ett stor studentintresse för att åka på utbyte långt bort kommer inte lärosätena att kunna få fram fler utbytesplatser som svarar mot efterfrågan. Skälet är kravet på balans mellan in- och utresande studenter kopplat till att intresset för att läsa i Sverige, främst i USA och Australien, är mättat.

En majoritet av lärosätena förväntade sig att hållbarhetsaspekter på lite längre sikt kan göra utbyten inom Europa och EU mer populära än utomeuropeiska utbyten. De menade också att svenska lärosäten kommer att hitta sätt att skicka studenter till Storbritannien, med hjälp av Erasmus+ möjlighet att använda 20 procent av medlen utanför EU och genom bilaterala avtal med brittiska lärosäten. Dessutom kommer förmodligen utbytena med USA att fortsätta att minska, främst på grund av de höga levnadskostnaderna och de dyra försäkringarna som studenten måste ha.

Några av företrädarna ställde sig tveksamma till om den korta mobiliteten som EU-kommissionen har lanserat på senare år kommer att slå igenom. Dels handlar det om att resorna innebär en alltför stor miljöpåverkan jämfört med vad de ger, dels för att den här typen av mobilitet kräver kursutveckling och ett större utbud av kursmoduler för 2–3 veckors studier.

Flera lärosäten kan tänka sig att andra typer av kortare utbyten utvecklas än de som finns i dag. Kanske ersätts de kortare utbytena som EU-kommissionen föreslår av digitala utbyten? Kanske blir det vanligare med fysisk mobilitet till närområdet, som Nordeuropa, vilket kan nås

med tåg? En annan möjlig utveckling skulle kunna vara att fler sommarkurser med partners i Norden utvecklas som svar på studenternas efterfrågan på kortare vistelser.

Internationalisering utan resor utvecklas

Virtuell mobilitet och utbyten som ger studenterna internationella erfarenheter och interkulturell kompetens utan att resa kommer med tiden att bli allt vanligare, menade flera lärosätesföreträdare. En sådan utveckling skulle kunna innebära att även studenter som av olika skäl har svårt att åka på ett fysiskt utbyte kan tillägna sig interkulturell kompetens och andra färdigheter och kunskaper. Ett exempel på detta finns redan, menade ett lärosäte: det nya Erasmus+, som ger möjlighet till blandade, korta och digitala utlandsvistelser.

På sikt kommer även samarbeten med partneruniversitet i världen genom till exempel COIL, Collaborative Online International Learning, och globala virtuella klassrum (GVC), sannolikt att bli vanligare. Ett par lärosätesrepresentanterna menade att om fem år har undervisning som innebär att studenterna tillägnar sig internationella erfarenheter och interkulturell kompetens utan att resa blivit mycket mer integrerad i utbildningen än den är i dag. För att studenterna ska tillägna sig en interkulturell förståelse när mötet sker digitalt kommer dock lärarna att behöva pedagogiskt utvecklingsstöd, menade en företrädare.

Hybridutbildning är framtiden

Flera olika diskussioner som pågår i pandemins kölvatten pekar mot samma utveckling: framtidens utbildning kommer att vara en hybrid som blandar flera olika utbildningsformat. En lärosätesföreträdare menade att studenterna vill ha hybridutbildning och att en sådan utveckling kommer att ha föregåtts av att lärarna har utvecklat sin pedagogik så att den håller en högre kvalitet än i dag.

Studentens valfrihet kan också komma att öka. En lärosätesföreträdare såg framför sig att det kommer att finnas individuella program som blandar till exempel ett år på lärosätets campus, ett år med digital undervisning och ett år med fysisk mobilitet vid ett europeiskt lärosäte. Kvalitetssäkringen fortsätter att vara viktig och en europisk samverkan har utvecklats för detta.

”Blandad mobilitet”, det vill säga en kombination av virtuell mobilitet, fysisk mobilitet och utbildning där både campusundervisning och nätbaserad undervisning ingår (”blended learning”), kommer också att bli vanligare, menade de intervjuade.

Närhängande den här utvecklingen var reflektioner från ett par lärosätesföreträdare om kopplingen mellan hybridutbildning, ett internationellt campus samt reglerna för uppehållstillstånd och

studiemedel. I takt med att de skarpa gränserna mellan campus- och distansutbildning kommer att upplösas kommer också behovet av mer tillåtande migrationsregler och regler för studiemedel att bli större. Till exempel kan det handla om utbildning med stora digitala inslag, som gör att studenten egentligen kan läsa den var som helst ifrån i världen, men som hen av olika skäl vill läsa på campus och därmed kan bidra till ett internationellt campus.

Internationella samarbeten allt viktigare

Några av lärosätetsföreträdarna ansåg att strategiska partners kommer att bli viktigare, även för att utveckla internationaliseringen på olika nivåer i organisationen. Med strategiska partners utvecklar man sådant som projekt, studentmobilitet och internationalisering, även inom administrationen.

De lärosäten som ingår i samarbeten inom det europeiska universitetsinitiativet, vilket drog igång strax före pandemin, ansåg att initiativet kommer att påverka sektorn betydligt i ett lite längre perspektiv. En företrädare ansåg att det initiativ där hans lärosäte ingår kommer att bli mer betydelsefullt för utbyten långsiktigt och att det blir mer samarbete utan att resa.

På senare tid har en diskussion påbörjats inom och mellan lärosätena om hur de ska förhålla sig till internationalisering och andra länders inställning till sådana områden som demokrati, rättssäkerhet, mänskliga rättigheter och akademisk frihet. Det kommer att bli en allt viktigare fråga, menade flera lärosäten. Även geopolitiska motsättningar kommer att påverka universitetssamarbetena; såväl studenter och doktorander som lärare, forskare och lärosätesledningar.

Avslutning

I detta avsnitt sammanfattas de viktigaste resultaten av undersökningen och några intressanta utvecklingslinjer som framkommit i intervjuerna och den nationella statistiken diskuteras.

Lösningfokus när verksamheten påverkades snabbt

UKÄ ställde i samtliga intervjuer fråga om hur pandemin hade påverkat studentmobiliteten vid lärosätet. Alla utom ett lärosäte beskrev ett intensivt initialt arbete för att försöka informera sig själva och andra om vad som hände och vilken påverkan det skulle få på lärosätets studentmobilitet. Karaktäriserande var oförutsägbarheten, att det var omöjligt att planera framåt. Ett stort mått av flexibilitet var nödvändigt för att hantera förändringarna och för att försöka lösa alla problem.

Ett stort antal problem uppstod. Medan en del svenska studenter stannade kvar på sina utbytesdestinationer, kom andra hem i förtid under vårterminen 2020. För en del av dem som kom hem i förtid skulle studiesituationen lösas, andra fortsatte att studera på distans. En del partneruniversitet i andra länder kallade hem sina utbytesstudenter. Många utbytesstudenter lämnade lärosätena och åkte hem på eget initiativ, medan andra inresande utbytesstudenter stannade kvar. Samtidigt fortsatte freemover-studenter att anlända och en del av lärosätena såg inte någon nedgång i antalet jämfört med tidigare läsår. Det rådde också stor osäkerhet om hur länge pandemin skulle pågå.

I och med att mycket av den högre utbildningen både i Sverige och vid utländska lärosäten övergick till distansundervisning under pandemin har det varit komplicerat att veta var studenterna har befunnit sig geografiskt under perioden.

I den officiella statistiken för läsåret 2019/20 är det svårt att se de här första effekterna av pandemin på studentmobiliteten. Skälet är att pandemins stora genomslag på studentmobiliteten skedde i mitten av vårterminen, när de flesta studenter redan registrerats i lärosätenas studieadministrativa system som SCB och UKÄ hämtar uppgifterna till statistiken från. Att många studenter avbröt sina utbyten och åkte hem mitt i terminen syns därför inte. Den kvalitativa data som lärosätena bidrar med genom sina redogörelser är därför extra värdefull för vår förståelse av pandemins påverkan vårterminen 2020.

Störst effekt på utresande utbytesstudenter

I statistiken syns tydligt att pandemins påverkan på studentmobiliteten har varit störst på de utresande utbytesstudenterna. Jämfört med läsåret 2018/19 minskade antalet utresande utbytesstudenter med drygt 75 procent 2020/21. De inresande utbytesstudenterna minskade med knappt 50 procent. Det betyder att utresande svenska utbytesstudenter påverkades i större utsträckning än de inresande utbytesstudenter som skulle komma till svenska lärosäten.

Samtliga intervjuade lärosäten tog emot inresande studenter under hela pandemin, med ett tillfälligt undantag för KTH vårterminen 2021. Många utomeuropeiska partneruniversitet har däremot pausat utbytesavtalen under pandemin. Det har inneburit att de svenska utbytesstudenterna inte har kunnat resa ut som planerat. En del av minskningen skulle också kunna förklaras med att lärosätena har varit mer generösa än vanligt när studenter velat flytta fram sina utbytesperioder. Lärosätena har också lagt ner ett stort arbete på kommunikation både med studenter och partneruniversitet för att få utbytesverksamheten att fungera. De har också försökt få fram ersättningsplatser, främst hos samarbetspartners i Europa, när de avtalade utbytesplatserna frusit inne vid utomeuropeiska partneruniversitet.

Lärosätena har tagit emot fler utbytesstudenter än de skickat ut

Några av lärosätena kommenterade att balansen mellan in- och utresande utbytesstudenter i utbytesavtalen har varit mindre viktig under pandemin. Detta märks också i statistiken. Knappt hälften så många utbytesstudenter kom till Sverige läsåret 2020/21 som 2018/19, omkring 6 000 utbytesstudenter. Samtidigt reste omkring 1 800 utbytesstudenter ut. Även före pandemin var det normalt fler utbytesstudenter som reste in till svenska lärosäten än som reste ut inom utbytesavtalen, men skillnaden mellan grupperna har blivit betydligt större under pandemin.

Sverige har ännu inte nått upp till EU:s mål att till 2020 ska minst 20 procent av dem som tar examen ha studerat eller praktiserat utomlands under sin utbildning. Andelen har för Sveriges del varit omkring 14–15 procent under flera år. Den ökade obalansen i utbytesavtalen lägger ytterligare en dimension till frågan om återstarten av den utgående studentmobiliteten och lärosätenas arbete att försöka intressera fler studenter att delta i utbytesstudier.

Återstarten av den utresande mobiliteten är fortfarande oklar

Återstarten av studentmobiliteten, när utbytena ska dra igång för fullt igen, kan bli nästa utmaning för lärosätena. Vid tidpunkten för intervjuerna var pandemin fortfarande tydligt närvarande i många länder. Det gäller flera av de folkrika länderna i Asien. Den amerikanska ambassaden i Stockholm tog inte emot visumansökningar som gällde studier och Australien hade ännu inte öppnat sina gränser för utbytesstudenter. Eftersom USA, Australien och Kina var tre av de fyra länder som låg i topp bland mottagarländer för utresande utbytesstudenter före pandemin kommer den direkta påverkan av pandemin att vara kännbar ännu ett tag. Samtidigt har det fjärde landet, Storbritannien, lämnat EU och ingår därför inte längre i Erasmus+ på samma sätt som tidigare.

Statistiken för utresande utbytesstudenter visar en stor nedgång under 2020/21, det läsår som i sin helhet påverkades av pandemin. Förmodligen har inte alla studenter som fått erbjudande om en utbytesplats åkt ut. Men man kan också anta att lärosätena – trots hårt arbete – inte har lyckats ersätta alla utbytesplatser inom avtal som har pausats. Sammantaget innebär detta sannolikt på kort sikt att färre utbytesplatser än vanligt kommer att finnas tillgängliga för utresande studenter läsåret 2021/22. De närmast kommande terminerna finns det därför en risk att färre utresande studenter än tidigare kommer att kunna åka på utbyten till andra länder.

Europeiska destinationer har stärkt sin position under pandemin

Den omorientering till Europa i utbytesverksamheten som lärosätenas redogörelser indikerar syns i statistiken. Under det senaste läsåret var alla länder utom ett europeiska på topp tolv över mottagande länder. Innan pandemin var fördelningen en helt annan; endast hälften av länderna var europeiska. Eftersom pandemin fortsätter att påverka stora delar av världen – inte minst de destinationer som är populära bland svenska utbytesstudenter – kommer Europas dominans bland toppdestinationerna förmodligen att märkas även i statistiken för läsåret 2021/22.

Utvecklingen på lite längre sikt är mer oförutsägbar. Den kommer att formas både av pandemins utveckling och dess effekter. Inte minst utländska lärosätens ekonomi kan komma att bli en viktig faktor för de internationella studentutbytena, när antalet betalande studenter har minskat och regeringar i många länder har gjort omprioriteringar i sina statsbudgetar. Till det kommer andra faktorer som lärosätena pekat på i intervjuerna, exempelvis hur frågan om hållbar utveckling kommer att påverka studentmobiliteten och om digital studentmobilitet delvis

kommer att ersätta fysisk mobilitet. Frågan om ”ansvarsfull internationalisering” blir också allt viktigare för lärosätena. Sammantaget är detta ett intressant område att följa framöver.

Sverige har fortsatt att vara en attraktiv studiedestination

Samtidigt som antalet inresande utbytesstudenter minskade under pandemin har antalet inresande freemover-studenter (som totalgrupp) inte minskat. Trots att pandemin pågick i världen, många länders och familjers ekonomier hade påverkats negativt och flygtrafiken minskade i volym, registrerades 27 000 freemover-studenter vid de svenska lärosätena under det senaste läsåret.

En knapp tredjedel av dessa betalade studieavgift. Flera av lärosätetsföreträdarna uttryckte förvåning över att antalet betalade freemover-studenter hade ökat vid deras lärosäte under pandemin, eller att det inte hade minskat mer än det gjort.

Vi frågade några av lärosätena varför de tror att så många freemover-studenter har kommit, trots pandemin. Skäl som vi fick var till exempel att Sverige har varit ”ett öppet samhälle” när andra länder haft restriktioner eller varit nedstängda (”i lockdown”) och att Sverige har ett ”starkt varumärke”. Mer lärosätesspecifika skäl var att man gav platsgaranti till de studenter som ville skjuta upp sin studiestart, att lärosätet har gott rykte och själva ortens attraktionskraft.

Digitaliseringen har slagit igenom

Erfarenheterna från omställningen till distansundervisning på grund av pandemin har bidragit till en generell diskussion om framtidens högskoleutbildning. Allt fler menar att utbildningen i framtiden kommer att bli mer digital. Samtidigt kommer undervisning där studenter och lärare möts i det fysiska rummet fortsätta att vara viktig, till exempel för vissa lärmoment.

När lärosätetsrepresentanterna blickade framåt tog flera av dem upp den digitala utvecklingen inom studentmobiliteten. De menade att en del av den fysiska studentmobiliteten kommer att ersättas av olika typer av ”digital mobilitet” – den utvecklingen har redan börjat i liten skala. Fler studenter kommer även att läsa utbildningar som innehåller blandad mobilitet, det vill säga en kombination av virtuell, eller digital, mobilitet och fysisk mobilitet.

Den väntade digitala utvecklingen inom högre utbildning har en större betydelse och konsekvenser också för administrativa system och regelverk. Det handlar bland annat om hur utbildningar och mobilitet benämns i centrala ansökningssystem, i studieadministrativa system och

i utbildningsstatistiken. Till exempel kan det bli missvisande att enbart mäta den fysiska studentmobiliteten och inte den digitala om syftet är mäta internationaliseringens utveckling.

Uppdelningen i campus- och distansutbildning är också en parameter i regelverk som styr CSN:s bedömning av ansökningar om studiemedel för utbildning utomlands, liksom i Migrationsverkets handläggning av uppehållstillstånd som gäller studier vid svenska lärosäten. Man skulle kunna tänka sig att digitaliseringens utveckling och hur den påverkar studentmobiliteten är en fråga för plattformen för internationalisering, som Internationaliseringsutredningen föreslog och UHR, Vetenskapsrådet och Vinnova utvecklat på uppdrag av regeringen.¹³

Fler digitala inslag i den internationella studentrekryteringen

Pandemin har påskyndat den digitala utvecklingen även inom andra områden som rör studentmobiliteten. Lärosätena har exempelvis arbetat mer än tidigare med digitala alternativ för att marknadsföra sina utbildningar till potentiella inresande studenter. Pandemin har även påskyndat digitaliseringen i studentmottagningen. Flera av lärosätena uppger att de har utvecklat arbetssätt och resurser som de kommer att fortsätta att använda även efter pandemin.

¹³ Läs mer om plattformen på UHR:s webbplats, <https://www.uhr.se/om-uhr/nyheter/2021/forslag-etablera-en-plattform-for-internationalisering/>

Bilaga 1: Deltagarna i intervjustudien

Sex lärosäten tillfrågades om de ville delta i intervjustudien. Tabellen visar vilka lärosätesföreträdare som medverkade i intervjuerna.

Tabell 9. De sex lärosäten som deltog i studien och de företrädare som intervjuades.

Lärosäte	Företrädare som deltog i intervjuerna
Lunds universitet	Richard Stenelo, internationell chef
Uppsala universitet	Erika Dabhilkar, avdelningschef för Avdelningen för internationalisering Matt Greig, enhetschef för Enheten för internationell mobilitet
Umeå universitet	Ingrid Svensson, enhetschef för International Office Helena Gradin, internationell strateg
Kungl. Tekniska högskolan (KTH)	Åsa Carlsson, chef för Enheten för internationella relationer, Avdelningen för utbildningsstöd Petra Krödel, gruppchef Information och service, Avdelningen för utbildningsstöd
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	Nerrolyn Ramstad, rektorsråd för internationalisering Eric Fried, team leader för internationell rekrytering, International Office Nikolina Bergh, team leader för internationella relationer, International Office
Högskolan Dalarna	Susanne Corrigox, internationaliseringssamordnare Michael Oppenheimer, internationell rekryterare och utvecklingsledare

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

